

ФОЛЬКЛОРНА ДОМІНАНТА ДИТЯЧОЇ КНИЖКИ ЛЮДМИЛИ ЧИЖОВОЇ

Інна Береза

*Миколаївський державний університет
імені В. О. Сухомлинського*

У статті розглянуто фольклорні джерела творчості сучасної української письменниці Людмили Чижової, акцентовано проблематику її дитячих книжок.

Ключові слова: дитяча література; фольклорна домінанта; вітаїзм.

Аксіологічні засади дитячої літератури сягають її фольклорних джерел. Не випадково, письменники XIX-XX століть не лише живилися темами, сюжетами, образами з різних фольклорних жанрів, а й самі створювали казки, пісні, балади, лічилочки і загадки – тобто послуговувалися уснопоетичними жанрами свого народу.

Серед сучасних письменників, які пишуть для дітей, привертає увагу Людмила Яківна Чижова, лауреат премії Миколи Аркаса 2000 р. Уродженка Кіровоградщини, вона все життя прожила в Миколаївській області, працюючи головно на ниві культури. Все життя займалася фольклором – без того клубний працівник не міг трудитися по-справжньому. Свої твори друкувала в республіканських газетах і журналах. А на слова її колискової “Мій Синочок” музику написав Кос-Анатольський.

Друкувалася спорадично, але на початку 90-х років, пішовши на пенсію, взялася за впорядкування збірок. Упродовж 15 років незалежності видала понад 20 книжок для дітей, серед яких: “Бабусина казка”(1994), “Води живої джерело”(1994), “День про рока Наума”(1995), “Окраса життя”(1996), “Ода матері”(1997), “Єсмгея”(1999), “Казка на канікулах”(2001), “Новорічна казка”(2002), “Із глибини народної криниці”(2003), “Ми малюємо осінь”(2004), “А вже весна”(2005). І якщо звернутися до одного з провідних дитячих письменників А. Качана, який серед завдань дитячої літератури наголошує: “не просто задовольняти інтереси читачів, а ще й брати відповідальність за їхній розвиток [1, с. 2], то можемо сміливо констатувати – Л. Чижова зі своїми книжками, роздумами, п’єсами йде до дітей у школи і бібліотеки області, виступає на телебаченні, зустрічається з майбутніми педагогами в Миколаївському університеті імені В. О. Сухомлинського. Своїми творами вона впливає на формування національної свідомості, патріотизму юного громадянина.”

Письменниця звертається передусім до жанру казки, продовжуючи традицію таких творців української літературної казки, як О. Іваненко, Н. Забіла, І. Багмет, В. Нестайко, А. Кострецький. Вчилася вона і у Марії Пригари, яка була одним із літературних наставників поетеси. Свої казки поетеса пише віршами. Книжка “Бабусина казка” розрахована на дошкільнят, до складу якої входить і однойменна казка. В цій книжці фантастична думка самої дитини стає реальністю казки. Слухаючи бабусину казку, смілива і добра дитина Настя бачить у сні свій похід по ялинку, зустріч з вовками, перехід через коло і подарунок від Діда Мороза – ялинку. Дід Мороз оцінює доброту і сміливість, каже він дитині: ”За те, що жалієш ялинку рубати, / Я дам тобі іншу для мами і тата. / Ти хоч і маленька, а дуже хоробра / І серце у тебе, дівчинко, добре” [2, с. 18]. Поетеса вводить читачів у казково-фантастичний світ, типологічно схожий на світ чарівної народної казки. Відчувається в цій казці вплив

української казки на бабину і дідову дочку. В якій за доброту і ввічливість, працелюбність нагороджена різним добром [3, с.174-182]. Йдеться і про своєрідність прийому образного моделювання фантастичного світу, коли відкритість “дива” в повсякденні робить його невловимим і прозорим, “як сновидіння”, тому іноді “дійсність” фантастичного світу досягається через конвенції сну [4, с. 23].

Книжка “Казка на канікулах” для дітей молодшого і середнього шкільного віку, користується великою популярністю читачів дитячих бібліотек області, адже авторка майстерно і правдиво відтворила ті радощі та сподівання, які чекають школярів під час канікул у бабусиному домі. З теплотою передано гарну родинну атмосферу сім’ї в передмісті. Мотиви захоплення красою квітника, домашніми улюбленими тваринами, їхньою вірністю дітям пронизують сторінки цієї гарно ілюстрованої книжки. Через асоціацію до народної казки відтворюється порівняння бабусиного дому, як терему красивого. Схожий на традиційний казковий і кінець: “А хто в казку не вірить, / Нехай іде й перевірить” [5, с. 23].

Авторка дається до гри, в природу – переїзд з урбанізованого довкілля у світ природи з її садочком, квітником, городом і виноградником. Тут можливе спілкування з трьома грайливими котиками і песиками, спостереження за поведінкою ластівок, синичок і горобців. Протиставлення здорового способу життя швидкостям міста прочитується у такій антирекламі: “І бабуся не мудрує, / “Віскасу” їм не купує”; “Мед із вулика такого / Краще “Снікерса” любого” [5, с. 10, 17].

Видана під Новий 2003 рік, ілюстрована художницею Л. Ніколаєвою, “Новорічна казка” Л. Чижової, адресована дітям дошкільного та молодшого шкільного віку. З маленькою Настусею, яка так чекає Новорічної ялинки, чудеса трапляються уві сні. Тож і сняться їй пригоди в пошуках зеленого символу свята. Для “Новорічної казки” характерними є пріоритет дії і діалогу над описовістю в розгортанні сюжетно-подійового ланцюга до незмінного у фольклорній казці щасливого фіналу. Тож тут ми спостерігаємо типологічну спорідненість літературної казки з фольклорно казковістю. А ось оповідач у казці Л. Чижової поступається місцем фантазійному сну героїні. Оповідач – бабуся тільки-но розпочинає свою казку, а онуці вже стелиться шлях до своїх вимріяних чудес. Маємо подібний зразок актуалізації у пара тексті типову для дитячого повсякдення ситуацію (засинання з казкою) [4, с. 59].

Збуваються лише побажання, висловлені бабусяю у колисковій: “Засипай, дитино, закривай очиці; / Дивний та чудовий сон тобі насниться” [6, с. 5].

Боротьбу між злом і добром у цій казці уособлюють вовки-лихоманці і Хурделиця-віхола, яким протистоїть Снігуронька і Дід Мороз. Казка має щасливий кінець. Це відповідає вимогам до дитячої літератури для дошкільного віку, яка має бути оптимістичною, доброю, усміхненою, радісною... [7, с. 21].

Зауважмо, що для Людмили Чижової її фантазія та усна народна творчість – це реалії на шляху віддзеркалення українознавства. Йдеться про її книжки “День пророка Наума”, “Води живої джерело”, “Окраса життя”, “Єсмгея”, “Казки дідуся Гната”. Поетеса вже давно зрозуміла важливість ознайомлення юних із фольклорним матеріалом. Адже “тенденція відлучення дітей, молоді від чистих джерел національної самобутності й культурного розмаїття, від усвідомлення власної причетності до унікальної культури предків створюють загрозливу ситуацію розриву духовно-культурних зв’язків між поколіннями і формують філософію песимізму, соціальної пасивності, самобутності, безпорадності й безвиході...” [8, с.7].

У поезії “Батько Наум наведе на ум” за народними традиціями описано, як батько, відіславши школярика на перший день навчання 14 грудня, в день пророка Наума, йшов до церкви і ставив свічку перед образом пророка, промовляючи: “Покровителю, я нині / Прошу розуму дитині. / Щоб учився, не лінився, / Добрим людям пригодився” [9, с. 9]. Інші вірші книжки “День пророка Наума” – “Батькам”, “Приповідка”

перейняті турботою про моральну чистоту, розум наших юних громадян. Поезії співзвучні багатьом прислів'ям і приказкам, народним казкам про навчання, розум, обов'язки батьків.

У відгуку на рукопис книги Л. Я. Чижової “Води живої джерело” відомий письменник, вчений-народознавець В. Скуратівський написав: “Збірка Людмили Чижової природно витікає з наших давніх традицій. Цикл віршів скомпонований, за окремими святами, досить точно репрезентує духовний мікросвіт...” [10, с. 3].

У збірці опоетизовано такі поняття, як родовід, рідна мова, вишиванка, витинанки, повір'я та інші реалії і символи української культури. Це видання цінне тим, що в доступній формі розповідає про свята і звичаї українського народу, і про загальновідомі, і про забуті. Наприклад, у поезії “Журавлятко” розповідається про день, який називали в народі “Журавлиним літом” (Ярини, 1 жовтня). Або звернімося до вірша “Вдовин плуг”, в якому оповідається про добрий звичай, коли громада збирається й оре сирітське або вдовине поле. Почуттям щирого патріотизму гордості за свій народ пронизані перші рядки цієї поезії:

Народе мій прекрасний, світлий мій!
 Ти пам'яттю і славою багатий –
 Згадай, як безкорисливо завжди
 Вмів у біді всім допомагати [10, с. 21].

Представлено у цій збірці язичницькі свята та весільна обрядовість. Провідні мотиви – вірність подружжя, збереження сімейних традицій, смуток у розтаванні матері з донькою, щастя материнства, непрості стосунки невістки і свекрухи. В цілому, всю збірку “Води живої джерело” пронизує потужний вітаїзм – чи то йдеться про свято Купала, чи про весільний рушник, чи про народження дітей.

З любов'ю до життя в усіх його виявах, з вірою в те, що краса врятує світ, поетеса видала збірку “Окраса життя”. Твори цієї книжки стали в пригоді багатьом вихователям дитячих садків та учителям народознавства, словесникам. Поетеса передає найтонші почуття дитини, яка милується квітами, плете вінки з різного зела, але не завжди знає про флористичні цікавинки рідного краю. Василь Скуратівський справедливо відгукнувся про цю книжку як про “своєрідний гімн нашій живій природі”, адже за основу взято фольклорні твори, “які детермінують поетичні назви квітів і їхні походження через поетичне світосприймання” [11, с. 2].

Вернімося до першої поезії, в якій оспівано Цар-траву, або Ясенець, Ефірник, Неопалима купина, Червона рута. Авторка подає коротку інформацію про властивості цієї рослини як довідку-епіграф перед самим віршем. А далі творить нову легенду, за якою Україна, постає “Неопалимою ненькою-квіткою”, яка воскресає ворогам на зло [11, с. 7]. Вона олюдило це корисне зілля, яке “не дивує красою, / А всміхається людям / Ласкою, теплотою.” Запам'ятовуються не лише юним читачам останні рядки поезії. Біль завжди допоможе / Материнка здолати. / Бо коріння її – / З слова рідного “Мати” [11, с. 10].

Є у збірці вірші про сон-траву, барвінок, деревій, чорнобривці, мак, мавчині квіти, любисток, папороть, мальви, калину. Цікаві казка “Золота ряска” та поема “Легенда про безсмертник”. Зауважимо, що поетеса, інтерпретуючи фольклорний матеріал, іноді у передмові до твору називає конкретних носіїв народного багатства.

У поетичному слові Людмили Чижової вчувається природна єдність флори і фауни, трепетне ставлення до рослинного світу. Тому близька їй відома народна цілителька Наталя Зубрицька. Вірш про неї завершують рядки “Про цілющу силу свого зела знати – / Ой яке ж велике треба серце мати” [11, с. 6]. Отже, йдеться про виховання почуттів засобами поетичного слова. Про “виховання серця” писав у своїй книзі “Серце віддаю дітям” Василь Сухомлинський, згадував у статті про талано-

витою педагога Всеволод Нестайко. Він, зокрема, зауважував: “А як багато шляхів до серця дитини! А чи всі ми їх наполегливо шукаємо?” [7, с. 22].

Аналізуючи збірку “Ода матері” Людмили Чижової, можемо твердити, що вона якраз наполегливо шукає і вміло йде шляхами виховання серця. Домінує у збірці святе ставлення до Матері, починаючи від “Марії Оранти” і завершуючи “Легендою про те, як мати зозулею стала”. Та велика шаноба до матері йде від давніх часів народу, навіть від того, що в українських сім’ях до мами і тата зверталися на “Ви”.

У кращих традиціях народних колискових написані письменницею дві поезії “Коліскова” та “Спи, моя доню”, які писалися для конкретних людей – її сина і доньки. Загалом, вітаїзм цієї збірки закорінюється як в українському фольклорі, так і в характері, оптимізмі і закоханості і життя авторки. Останні рядки поезії “Живу і вірю” свідчення тому: “Онуки й діти – / Два моїх крила. / Й від радості / Сміюсь та плачу. / Живу і вірю: Правнуків побачу” [12, с. 15]. Поезія з цієї збірки, як свідчать бібліотекарі шкіл області, широко використовується вчителями у підготовці до Дня Матері. Методисти зауважують, що “поезії збірки допомагають донести до дитячої свідомості високу святість материнства та любові” [13, с. 7]. Справджуються сподівання поетеси, висловлені в попередньому слові до книги “Ода матері”, щоб нам “щастило доносити до дитячої свідомості оту високу святість материнства та любові до свого, рідного, вічного...” [12, с. 2].

У 1999 році побачила світ ще одна книжка Л. Я. Чижової – “Смигея”, в якій авторка віддає данину Нижньому Побужжю, Мигії та тим людям, які були пов’язані з цим козацьким краєм. З думою про збереження Бузької Швейцарії, її пам’ятних місць унікального ландшафту – “Богом дану нам красу і велич” писалася ця книга [14, с. 4]. Назва її символічна, адже “Смигея” у перекладі з давньогрецької означає “Моя земля”. Епіграфом до книги обрано слова поетеси:

“Ми на своїй, не зболеній землі,
Тут жити нашим дітям і онукам.”

Проблема збереження заповітних місць, повернення історичної пам’яті, відчуття єдності народу, біль за втраченими можливостями незалежності – ось лейтмотив збірки “Смигея”, що проходить через два цикли поезії: “Стежками козацької слави” і “Не приведи Господи!” Серед знакових образів першого циклу – Камінна баба, скеля Пугач, Стогін-камінь, козацька Буго-Гардівська паланка, козак Мамай, Максим Залізник, Матір-Січ, Петро Калнишевський. Фольклорні джерела багатьох поезій цього циклу визначаються вже в епіграфах. Новий вислів “Козак – душа правдивая” – до вірша “Козак Мамай.”

А до поезії “Початок”, в якій автор звертається до подій Коліївщини, взято епіграфом слова з пісні про Швачку: “Хвалилися гайдамаки, на Умань ідучи: “Будем брати, пане-брате, з китайки онучі” [14, с. 21]. Так само, з народної пісні про Івана Сірка надано епіграф до поезії “В останню дорогу” [14, с. 23]. У вірші “Кінець Нової Січі” народнописенний мотив дій Російської імперії (“Катерино, вража мати, що ж ти наробила? Край веселий. Степ широкий та й занастаила”) озвучено осудженням Катерини письменницею ХХІ століття – за розгром Січі і закріпачення вільного козацтва “І вічно волелюбних козаків / Перетворила клята Катерина / В знедолених, забитих кріпаків” [14, с. 24].

Закінчується цикл “Стежками козацької слави” поезією про Тараса Шевченка, творчість якого пронизує поезію Л. Чижової. Образи і топоси “Трьох літ” – образи “поснулих людей”, вінценосний кат України – Петро І. Перегукуються із Шевченковим “Сном” і у творенні образу Катерини і вірш Чижової “Кінець Нової Січі”. Продовжуючи традицію поетів-романтиків ХІХ століття, Шевченкової поезії, оспівує поетеса козарів, які “мов дивні легенди” оживають в народі історичними піснями про славних козацьких ватажків, кличуть молодих козаків у похід [14, с. 27].

Спілкуючись із школярами, часто виступаючи перед творчими колективами та їх керівниками, Л. Я. Чижова познайомилась із членами Бузької капели “Кобзарський передзвін” Миколаївського муніципального колегіуму, творчість якого і послужила матеріалом для поезії “Бандура”. Поетеса акцентує збереження народної традиції, милується грою сучасних юних бандуристів: “Хто серцем багатий, / Той спів цей почує. / Від трепетних пальців / Бандура заграє. / Козак молоденький / Про Байду співає” [14, с. 24]. Словами з цієї поезії починається книга “Із глибини народної криниці”, видана на замовлення обласного об’єднання Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка та кафедри мовно-літературної освіти МОІППО. Це – зібрані легенди, казки та перекази рідного краю, більшу частину з яких вже побачили світ окремими виданнями. Останній цикл поезії цієї збірки новий – “Тече Ташлик – ріка мого дитинства”. Поетеса в нім звертається до легенд і переказів про річки Буг, Кодима, Громокля, Мечетка, Чичекля, Метрвовод, про які зберігаються в народній пам’яті етимологічні та героїчні легенди. Як і у попередніх виданнях, письменниця і фольклорист Л. Чижова називає, від кого записано той чи інший фольклорний твір, або вказує, яка пісня подарувала їй тему, образ. Наприклад, у “Легенді про Мертвовод” посилається на слова з народної пісні “Плач невільниць” [15, с. 108]. А “Легенда про Іна та Клею” записана від жительки с. Мар’ївка Баштанського району, де протікає річка Громокля.

Директор Миколаївського обласного краєзнавчого музею, лауреатом Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка Людмила Хлопінська про твори цієї книги сказала: “Вони збуджують нашу пам’ять “про біль і щастя України”, родинні витoki південно бузьких берегів, зберігають “води живої джерело” та наповнюють тонким струмом душі і таланту криницю історії рідної Миколаївщини” [15, с. 8]. Це оцінка народознавчої цінності письменницького набутку Людмили Чижової акцентує його актуальність для молоді сьогоденної і майбутньої України. Йдеться про їх протистояння загрози манкуртизму, зниженню загального рівня культури, повальної індустрії шоу-бізнесу і розваг для підлітків і молоді. Попит серед школярів на книжки Л. Я. Чижової свідчить, що фольклор не втрачає свого пізнавального, етико виховного та естетичного значення у час новітніх комунікацій.

Для молоді, яка в усі віки асоціюється з весною, написано збірку “А вже весна. Поетичні сучасні казки, вірші”. В ній оспівується свята та звичаї українського народу за весняним календарем. Якщо ж говорити про мотиви збірки, то виділяємо передчуття світлої радості, оновлення природи і душі людини. За джерело послужили веснянки, гаївки і гагілки-маївки. Поетеса ніби продовжує літературну давньоукраїнську традицію, зокрема, “При повісток Посполитих” Климентія Зиновієва [17], коли не лише пише вірші про явище (місяці весни), але подає про нього народні приказки і прислів’я. Іноді вона користується цитатами із народних веснянок. На допитливих читачів у кінці книги подано назви використаних посібників, серед яких: “Звичаї нашого народу” Олекси Воропая, Антропология української народної творчості “закувала зозуленька” [16, с. 49].

До речі, молода душею, готова завжди осмислити нові для себе знання, Людмила Чижова ніколи не забуває згадати і своїх поетичних учителів: Марію Пригару, Дмитра Білоуса, Павла Бібу, Валерія Бойченка та Дмитра Кременя. І ця повага до учителів, наставників теж складова її творчості, яка передається молоді.

Отже, у поетичному доробку Людмили Чижової виразна спадкоємність літературного опрацювання українського фольклору. Знаковими для її спілкування з малечою є літературні казки та поезії на сюжети і українських, і світових народних казок. Домінантою її творчого здобутку є поетизація народних свят, звичаїв, інтерпретація сюжетів історичних, етимологічних переказів та легенд. Сподіваємось, що при ознайомленні з творчістю поетеси читачів інших регіонів, її поетичний доробок може бути роз-

глянуто в компаративному плані, враховуючи його вписуваність у загальноукраїнський контекст дитячої літератури.

1. Логвиненко О. Українська дитяча книжка і сонячне затемнення. Розмова за круглим столом // Літературна Україна. 2006. 2. Чижова Людмила. Бабусина казка. Миколаїв, 1994. 3. Калинова сопілка. Антологія української народної творчості. Казки, анекдоти, легенди, перекази, оповідання. Для старшого шкільного віку. Київ, 1989. 4. Славова Маргарита. Попелюшка літератури. Теоретичні аспекти літератури для дітей. Київ, 2002. 5. Чижова Л. Казка на канікулах. Миколаїв: ВД "Городянин", 2002. 6. Чижова Л. Новорічна казка: Літературно-художнє видання для дітей дошкільного та молодшого віку. Миколаїв, 2002. 7. Нестайко Всеволод. Виховання серця // Українська дитяча література. Хрестоматія: У 2 ч. Київ, 1992. 8. Дмитренко Микола. Генетичний код нації // Літературна Україна. 2006. 9. Чижова Людмила. День Пророка Наума. Миколаїв, 1995. 10. Чижова Людмила. Води живої джерело. Миколаїв, 1994. 11. Чижова Людмила. Окраса життя. Миколаїв, 1996. 12. Чижова Людмила. Ода матері. Миколаїв, 1997. 12. Нарис вивчення творчості Л. Я. Чижової (методичне забезпечення програми "Література рідного краю") / Укладачі: Діордіца Д. П., Пучкова О. Д. Миколаїв, 2000. 13. Чижова Людмила. Ємигя. Миколаїв, 1999. 14. Чижова Людмила. З глибини народної думки (легенди, казки та перекази рідного краю). Миколаїв, 2003. 15. Чижова Людмила. А вже весна. Поетичні сучасні казки, вірші. Миколаїв, 2005. 16. Зиновійв Климентій. Вірші Приповісти посполиті. Київ, 1971.

THE FOLKLORE ELEMENT IN THE WORKS FOR CHILDREN BY LYUDMYLA CHYZHOVA

Inna Bereza

In the paper the author analyses the folklore sources of the works of a modern Ukrainian writer Ludmyla Chyzhova. The article emphasizes the urgency of the problems which Ludmyla Chyzhova addresses in her books for children.

Key words: children's literature; folklore dominant; urgent problems.